

Яўген Аляксандравіч Папакуль
Полацкі дзяржаўны ўніверсітэт
імя Еўфрасінні Полацкай, Полацк

АСАБЛІВАСЦІ ПЕРАКЛАДУ «ПРАЗАІЧНАЙ ЭДЫ» НА БЕЛАРУСКУЮ МОВУ

Анатацыя. У артыкуле на прыкладзе «Празаічнай Эды» Сноры Стурлусана разглядаецца спецыфіка перакладу старажытнаісландскай літаратуры на беларускую мову. Абгрунтоўваецца аб'ектыўная немагчымасць поўнага перакладу зборніка праз асаблівасці скальдычнай паэзіі і надзвычай багатыя сінанімічныя шэрагі старажытнаісландскай мовы. Вялікая ўвага ўдзяляецца праблеме адэкватнай перадачы на беларускую мову гульні словаў арыгінальнага тэксту, пабудаванай на аманіміі.

Ключавыя словы: Эда, скальдычная паэзія, рэаліі, аманімія, адаптацыя.

Abstract. The article is devoted to the specificity of the translation of Old Norse literature into the Belarusian language with «The Prose Edda» by Snorri Sturluson as the example. The objective impossibility of the complete translation of the collection on account of skaldic poetry peculiarities and immensely rich synonymous series of Old Icelandic is proved. Much attention is paid to the problem of adequate translation of the wordplay of the original text built on homonymy into the Belarusian language.

Keywords: Edda, skaldic poetry, concept, homonymy, adaptation.

Пераклад твораў сярэднявечнай літаратуры заўжды звязаны з пэўнымі цяжкасцямі, якія ўзнікаюць праз непадабенства моваў і рэалій. У 2021 годзе з'явіўся першы беларускамоўны пераклад шэдэўра старажытнаісландскай літаратуры – «Празаічнай Эды» Сноры Стурлусана. Перакладчыку давялося вырашыць шэраг істотных задач і выпрацаваць уласны падыход, адрозны ад перакладаў, напрыклад, на рускую і ангельскую мовы.

Невядома, ці насамрэч у 20-х гадах XIII стагоддзя знакамітая «Эда» была створаная Сноры Стурлусанам, але не выклікае сумневаў: гэты слынны ісландскі скальд, навукоўца, гісторык і законамоўца быў прынамсі адным з аўтараў выбітнага зборніка. На сённяшні дзень твор захаваўся ў сямі рукапісах XIV–XVII стагоддзяў. Варта адзначыць, што тэксты манускрыптаў не цалкам супадаюць па змесце, праз што колькасць частак зборніка таксама можа адрознівацца: акрамя кананічных «Пралогу», «Мрояў Гюльві», «Мовы паэзіі» і «Пераліку памераў» у «Празаічную Эду» часам уключаюць два дадаткі («Тулы імёнаў» і «Пералік скальдаў»),

а таксама ўводны абзац да ўсёй кнігі, які захаваўся толькі ў «Упсальскім кодэксе» («*Codex Upsaliensis*») першай чвэрці XIV стагоддзя.

Звычайна «Празаічную Эду» лічаць падручнікам для маладых скальдаў. На-самрэч, у кнізе тлумачацца шматлікія кенінгі і хэйці, прыводзяцца цытаты (каля 350) славурых скальдаў, апісваюцца ўсе вядомыя на той час паэтычныя памеры і іх варыяцыі. Але для сучаснага чытача «Эда» – болей за паэтычны падручнік. Гэта найкаштоўнейшая крыніца па скандынаўскай міфалогіі, і вялікая колькасць міфаў дайшла да нас дзякуючы менавіта гэтаму зборніку. У той жа час тэкст «Эды» дае важныя звесткі па гісторыі, геаграфіі, сацыялогіі, анатоміі і нават іхтыялогіі. Дзякуючы сваёй разнастайнасці, гэткай «энцыклапедычнасці», зборнік ужо 800 гадоў прыцягвае ўвагу чытачоў па ўсім свеце і дае неацэнную магчымасць ақунуцца ў светапогляд людзей таго часу.

Адной з найбольш папулярных рэдакцый «Празаічнай Эды» стала рэдакцыя Магнуса Оўлаўсана, так званая «Лаўвас-Эда» (*Laufás-Edda*) [1], выкананая ў XVII стагоддзі. Зборнік захаваўся ў шматлікіх рукапісах. «Лаўвас-Эда» была складзеная ісландскім святаром і паэтам Магнусам Оўлаўсанам (1573–1636) па просьбе ісландскага навукоўца і антыквара Арнгрымура Ёўнсана. Магнус пачаў сваю працу ў Аўдуле ў 1607 годзе і завяршыў рэдакцыю ўзімку 1608–1609. Пазней ён служыў святаром у парафіі Лаўвас у Паўночнай Ісландыі, таму ягоны варыянт «Эды» і называюць «Лаўвас-Эдай».

Мэтай намаганняў Магнуса Оўлаўсана было стварэнне сістэматызаванай і энцыклапедычнай версіі празаічнай «Эды» Сноры Стурлусана. Так, кенінгі з «Мовы паэзіі» арганізаваныя ў алфавітным парадку па тэмах. Апошняя частка, «Пералік вершаваных памераў», наогул не была ўключана.

Дзякуючы сваёй папулярнасці рэдакцыя Лаўвас-Эды пазней стала асновай для першага друкаванага выдання «Сноравай Эды» – «*Edda Islandorum*» Пэдэра Хансэна Рэзэна (1665). Выданне Рэзэна суправаджалася перакладам на дацкую і лацінскую мовы і менавіта з гэтай кнігі пачалася цікавасць да скандынаўскай міфалогіі і паэзіі скальдаў у Еўропе.

Першы беларускамоўны пераклад «Празаічнай Эды» з’явіўся толькі праз 356 гадоў пасля дацкага, у 2021 годзе [2]. Пераклад выкананы са старажытнаісландскай мовы з выдання ў рэдакцыі ісландскага прафесара Гвюдні Ёўнсана 1976 года [3]. Адзначым, што асаблівасці беларускамоўнага перакладу звязаныя са спробай стварэння поўнага перакладу зборніка. Але нягледзячы на тое, што беларускамоўнае выданне ўключае чатыры класічныя і дзве дадатковыя часткі, пераклад не з’яўляецца поўным. І на гэта існуюць аб’ектыўныя прычыны.

Галоўныя цяжкасці ўзніклі з чацвёртай часткай – «Пералікам памераў». Праз найменшую міфалагічнасць гэтую частку часта не ўключаюць у выданні перакладаў (як, напрыклад, у перакладзе на рускую мову [4]). У раздзеле падрабязна апісваецца каля сотні паэтычных памераў, і для кожнага даецца прыклад,

звершаваны самім Сноры Стурлусанам. І менавіта гэтыя прыклады зрабілі поўны пераклад немагчымым. Справа ў тым, што ўсе прыклады Сноры грунтоўца на не проста строгіх, а радыкальна строгіх правілах вершавання, з адмысловым узорам націскаў, алітэрацый і пэўнай колькасцю складоў і нават літар. Пакідаць арыгінальны тэкст ці даваць падрадкоўны пераклад, як зрабіў ангельскі даследчык Энтані Фокс [5], таксама падалося бессэнсоўным. У выніку ў кнігу быў уключаны толькі праявічны складнік часткі.

Не атрымалася цалкам перакласці і «Тулы імёнаў». *Тула* – адмысловы жанр старажытнаісландскай паэзіі, які ўяўляе сабой паэтычны пералік імёнаў ці назваў (хэйці) чагосьці альбо кагосьці. Тут галоўную ролю адыграла розніца паміж старажытнаісландскай і сучаснай беларускай мовамі. Адна з асаблівасцяў паэтычнай старажытнаісландскай мовы – неверагодна багатыя сінанімічныя шэрагі. Найбольш гэта датычыцца некаторых ісландскіх рэаліяў таго часу: акіяну і яго насельнікаў. Таму ўзнікае пытанне: як перадаць на беларускую мову, напрыклад, шэсць старажытнаісландскіх сінонімаў да слова *ласось*? І справа тут не ў беднасці беларускай мовы, а выключна ў несупадзенні рэалій. Бо, напрыклад, у сваю чаргу, на ісландскай мове наўрад ці знойдзецца столькі словаў і выказаў, звязаных з балоцістымі мясцінамі, як у беларускай. У такіх выпадках, каб не злоўжываць запазычаннямі ці гістарызмамі, некаторыя раздзелы ў «Тулах імёнаў» давялося скараціць. Але гэтыя скарачэнні зусім нязначныя і ніякім чынам не скажаюць уяўленні чытачоў пра гэтую частку.

Яшчэ адна складанасць, якую трэба было вырашыць, звязаная з аманіміяй і пабудаванай на ёй гульні словаў у арыгінальным тэксце. Пры перакладзе такіх прыкладаў спецыялісты карыстаюцца рознымі прыёмамі, сярод якіх можна вылучыць наступныя:

- даслоўны пераклад;
- захаванне ў тэксце арыгінальнага старажытнаісландскага слова з яго наступным слоўнікавым тлумачэннем;
- адаптацыя згодна з асаблівасцямі мовы, на якую перакладаецца тэкст.

У адрозненні ад рускамоўнага [4] і англамоўных [5, 6] перакладаў у беларускамоўным перакладзе паслядоўна выкарыстоўваецца прыём адаптацыі, які дапамагае найбольш арганічна і лагічна перадаць сэнс арыгіналу, захавашы неабходную літаратурнасць і пазбавіўшыся дадатковых тлумачальных спасылак. Менавіта прыём адаптацыі, на нашу думку, можна лічыць аптымальным пры перакладзе старажытнаісландскай аманіміі. У сувязі з гэтым некаторыя часткі (напрыклад, раздзел 89 з «Мовы паэзіі» [2, с. 236]) давялося перапісаць цалкам, грунтоўчыся на аманіміі беларускай мовы, каб захаваць аўтарскую задуму.

Такім чынам, перакласці цалкам «Праявічную Эду» не толькі на беларускую, але і на любую сучасную мову наогул (акрамя, хіба што, ісландскай ці фарэрскай) не ўяўляецца магчымым. У першую чаргу гэта звязана з надзвычай складанымі

правіламі пабудовы паэтычных прыкладаў у «Пэраліку вершаваных памераў», а таксама багатымі сінанімічнымі шэрагамі, звязанымі са старажытнаісландскімі рэаліямі, у «Туле імёнаў». Яшчэ адна асаблівасць – гульня словаў арыгінальнага тэксту, пабудаваная на аманіміі, якую ўдалося вырашыць пры дапамозе прыёму адаптацыі. Увогуле, нягледзячы на ўсе складанасці, беларускамоўны пераклад «Празаічнай Эды» з’яўляецца адным з найбольш поўных перакладаў на сучасныя мовы.

ЛІТАРАТУРА

1. Faulkes, A. Two Versions of Snorra Edda from the 17th Century, 1: Edda Magnúsar Ólafssonar (Laufás Edda) ; 2: Edda Islandorum: Völuspá, Hávamál / A. Faulkes. – Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi, 1979. – 509 p.
2. Эда Сноры Стурлусана / уклад., пер. са старажытнаісл., камент. Яўгена Папакуля. – Мінск: Галіяфы, 2021. – 298 с.
3. Edda Snorra Sturlusonar, Nafnaþulur og Skáldatal / Guðni Jonsson bjó til prentunar. – Reykjavík: Íslendingasagnaútgáfan, 1976. – 355 s.
4. Снорри Стурлусон. Младшая Эдда / изд. подг. О.А. Смирницкая, М.И. Стеблин-Каменский. – Л.: Наука, 1970. – 138 с.
5. Edda / translated by A. Faulkes. – Exeter: Short Run Press Ltd., 2011. – 285 p.
6. The Prose Edda / translated by Jean I. Young. – Cambridge, England: Bowes & Bowes, 1954. – 131 p.